

Ligestilling i læringsmuligheder

– *normkritisk kompetenceudvikling på tværs*

Kolofon

Redaktion og tekst

Sine Hudecek Olesen

Projektets styregruppe

Sidsel Vang, områdeleder

Kristina Avenstrup, områdeleder

Sine Hudecek Olesen, intern pædagogisk konsulent

Jan Vangmand, FTR BUPL

Lisbeth Mortensen, OTR Børnehusene Fredensborg

Lasse Lynæs, OTR Børnehusene Kokkedal

Foto

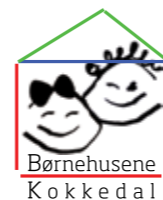
Jeppe Ruud

Layout

Camil Hesse

Tryk: Billigtryksag.dk

Oplag: 600 stk.

Indhold

Ligestilling kommer ikke af sig selv	4
Forskelsbehandling med konsekvenser	6
Børneperspektiver	10
Fakta om projektet	12
Børn på 100 måder	15
Normkritiske kompetencer	16
Videndeling på tværs	18
Hvad har projektet givet os?	21
Ledelse af refleksionsprocesser	24
Nye vinkler på praktikvejledningen	26
Udviklingspotentialer og næste skridt	29
Hvis du vil vide mere	30
Kontakt	30

Ligestilling kommer ikke af sig selv

Vores fælles rejse gennem videndelingsprojektet *Ligestilling i læringsmuligheder – normkritisk kompetenceudvikling på tværs* har lært os noget meget vigtigt: Ligestilling kommer ikke af sig selv – heller ikke her hos os. Vi bliver til stadighed forundrede over, hvor mange dele af vores hverdag, sprog og vaner, der er farvet af snævre og utidssvarende kønsforståelser.

Når man begynder at arbejde professionelt med kønsforståelser og normkritik, skubber det til forestillinger om børn, læring og det gode børneliv. Det skubber også til mange personlige erfaringer og værdier. Den helt store øvelse med projektet har været at løfte blikket ud over hverdagsforståelser og vanetænkning. Det forudsætter vedholdende forstyrrelser af det "plejer" og de "sandheder", som vi er tilbøjelige til at skabe med hinanden.

I refleksionsrum på tværs af de to områdeinstitutioner har vi fået mange flere nuancer på vores praksis, end vi kunne have opnået hver for sig. En gennemgående stemme fra medarbejdere og ledere har lydt: Det er berigende at høre om andres erfaringer og motiverende at dele – lad os få mere af det!

Det pædagogiske personales målrettede arbejde med deres egen refleksion, sprogbrug og handling har etableret en bevidsthed om, at der er forskel på personlige og professionelle normer. Den opmærksomhed har kvalificeret de pædagogiske læringsmiljøer og bidraget til at udvide børnenes deltagelses- og læringsmuligheder. På den måde har den normkritiske refleksion og videndelingen på tværs bragt os på forkant med Den styrkede læreplans fokus på udvikling af læringsmiljøet.

I dag er der ingen vej tilbage. Fremadrettet skal vi holde godt fast i den dynamik, hvor vores refleksion og videndeling hele tiden fører til nye opmærksomheder og ny refleksion. Vi bliver aldrig færdige med at reflektere over normers indvirkning på børnenes læringsmuligheder. Sådan skal det nødvendigvis være, når opgaven er at tilrettelægge professionelle læringsmiljøer med afsæt i den aktuelle børnegruppes forudsætninger og behov.

Stor tak til medarbejderne i Børnehusene Fredensborg og Børnehusene Kokkedal, som fortsat lægger mange kræfter i at reflektere over normer og vaner, fordi det gør en forskel for børnene. Tak for jeres mod til at gå foran på et nyt indsatsområde, og for de smil I finder frem i de forstyrrende, udfordrende og til tider akavede situationer, som projektet også har bragt os i. Sammen har vi opnået langt mere, end vi havde håbet på, da vi indledte samarbejdet i efteråret 2016!

Vi håber, at pjecen vil inspirere andre til at udforske, hvordan vi kan kvalificere de pædagogiske læringsmiljøer gennem vores refleksion, sprogbrug og handlinger!

Sidsel Vang

Sidsel Vang
Områdeleder Børnehusene Fredensborg

Kristina Avenstrup

Kristina Avenstrup
Områdeleder Børnehusene Kokkedal

Forskelsbehandling med konsekvenser

Det er efterhånden bredt anerkendt, at personalets normer for køn i høj grad sætter en ramme for børns læringsmuligheder i dagtilbud. Undervisningsministeriet fastslår derfor i en rapport fra 2017, at dagtilbud er forpligtede på at modvirke stereotype og begrænsende kønsforståelser. Den styrkede læreplan fra 2018 forpligter os mere overordnet på at sikre, at alle børn får mulighed for at udfolde deres fulde potentiale uanset køn.

Når pædagogisk personale i dagtilbud har meget kønsspecifikke forventninger til piger og drenge, begrænses både drenges og pigers muligheder for adgang til de vigtige rollelege, legefællesskaber og venskaber (jf. legeforsker Ditte Winther-Lindqvist). Det samme kan siges om børnenes adgang til de øvrige aktiviteter, som gerne skulle stimulere alle børns alsidige læring og udvikling indenfor alle 6 læreplanstemaer.

Dette giver det pædagogiske personale et stort ansvar for at arbejde med de forventninger og opfordringer, som børn mødes med som piger, drenge og individer, og hvad de betyder for børnenes trivsel og læringsmuligheder – også på længere sigt i livet.

"Dagtilbud og uddannelsessystem skal sikre, at børn og unge i højere grad mødes af læringsmiljøer, der tilgodeser og rummer deres forskellige behov, interesser og potentialer. Læringsmiljøer og aktiviteter skal udfordre og motivere børn og unge til at udfolde sig, uden at de bliver præget af kønsstereotype forventninger eller ubevidste kønsforståelser. Kønnen bør med andre ord ikke være et styrende parameter for børn og unges valg af interesser og aktiviteter. I praksis betyder det for eksempel, at det pædagogiske personale, lærere og undervisere skal være bevidste om de signaler og konsekvenser, der kan være forbundet med at præsentere konkrete aktiviteter som enten drenge- eller pigeaktiviteter, og de konsekvenser det kan have på længere sigt. Der skal være plads og opbakning til, at interesser og potentialer ikke er defineret af ens køn, og at børn og unge præsenteres for en bred palet af muligheder og aktiviteter."

Rapport fra Udvalget om ligestilling i dagtilbud og uddannelse. Undervisningsministeriet 2017, s. 8.

Hjernen og den sociale adfærd afspejler, hvad individet udsættes for. Mange kønsforskelle kan derfor anses som resultater af forskelsbehandling af piger og drenge (jf. neurobiolog Theresa Schilhab og forsker Christian Gerlach). Unges uddannelses- og erhvervsvalg præges af færdigheder og forestillinger, som piger og drenge udvikler i de tidlige år, og arbejdsmarkedet i Danmark er blandt de mest kønsopdelte i verden.

"Forskellene mellem drenge og piger er blevet mindre, fra man begyndte at studere området til i dag. Det vil sige, at der i "gamle dage" var større forskel på pigers og drenges resultater i fx matematik, end der er i dag. Det underbygger teorierne om, at kønsforskelle er mere tillærte, end de er medfødte."

Christian Gerlach, professor og forsker i kognitiv neurovidenskab (citeret i Stevnhøj 2017).

Nyere forskning viser:

- Forholdsvis mange drenge er dårligere rustet til skolestarten end piger.
- Mange piger får fra omkring 6-årsalderen den opfattelse, at drenge er klogere end piger.
- Et flertal af mænd har i ungdoms- og voksenlivet vanskeligt ved at håndtere følelsesmæssigt udfordrende situationer.
- Et flertal af yngre kvinder har præstationsrelateret stress på grund af urealistisk høje krav til sig selv.

I udviklingsprojektet *Ligestilling i læringsmuligheder – normkritisk kompetenceudvikling på tværs* har det pædagogiske personales forventninger til børnene været i fokus for kompetenceudviklingen.

"På tværs af de to områdeinstitutioner er det lykkedes at gøre videndelingsprojektet til et kulturforandringsprojekt. Projektet har bidraget til at omsætte teoretisk viden til en fælles forståelse, som også er meningsfuld for medarbejderne at bruge i praksis. For andre dagtilbud er der god læring at hente i, hvad der har gjort det muligt at skabe en ny samarbejdskultur med refleksion og videndeling. Systematikken, gentagelserne af projektets budskaber i mange sammenhænge og en stor ledelsesopmærksomhed har medvirket til at igangsætte den ændring, som ellers ofte kan være svær at opnå på trods af en målrettet indsats. Det er meget imponerende, at dette er opnået, og jeg har været stolt over at følge projektets udvikling."

Marianne Ingeholm Larsen, centerchef Center for Skole og Dagtilbud, Fredensborg Kommune.

"Det er rigtig vigtigt, at der i den pædagogiske praksis bliver sat fokus på, hvordan vi kan arbejde med normer på en måde, der skaber muligheder frem for begrænsninger, for de mennesker vi arbejder med. Som pædagog har man et stort ansvar for andre menneskers nutid og fremtid. Derfor må vi løbende spørge os selv om de normer og etiske værdier vi arbejder ud fra, stemmer overens med den pædagogiske intention. Det kræver at det pædagogiske arbejdes rammer både har plads til dialog om den konstruktive udvikling, men også kan rumme de ting der er svært, når man er i gang med at lære noget nyt."

I projekt "Ligestilling i læringsmuligheder" har der været et skarpt fokus på pædagogernes egne læreprocesser, og min overbevisning er, at det har en positiv effekt på projekters levedygtighed, at man i højere grad prioriterer processen frem for overvejende at se på målet."

Eline Gundersen, uddannelses- og professionskonsulent BUPL Nordsjælland.

Børneperspektiver

Børn på 100 måder

Børn skal have indflydelse på deres egen dannelsesproces. De skal have reelle valgmuligheder i forhold til, hvilke interesser de vil dyrke, hvem de vil lege med, og hvilke sider af sig selv de gerne vil udforske. Derfor skal læringsmiljøet, dvs. de voksnes refleksion, sprogbrug og handling, afspejle åbenhed overfor, at man kan være barn på rigtig mange måder – ikke kun på to.

Fordi vi nu stopper op og reflekterer, når vi selv eller andre på forhånd antager, at et barn har en bestemt interesse, præference eller egenskab, kan vi bedre være reelt nysgerrige på børnenes intentioner og interesser. Det giver børnene mulighed for at vise os, at deres interesser ofte er langt mere alsidige, end vi tror.

Se barnet frem for kønnet

Når vi møder et barn som pige eller dreng og ikke som et unikt individ, risikerer vi at overse barnets intentioner og interesser. De aktiviteter, lege og fællesskaber, som et barn *ikke* inviteres ind i, kunne have været vigtige veje til fordybelse, venskaber og ny læring. Det kræver refleksion og træning at løfte blikket ud over forudindtagede forventninger til piger og drenge, som de fleste har indarbejdet gennem et helt livsforløb. Børnenes respons kan hjælpe os på vej. En gruppe fritidshjemsbørn har fortalt de voksne, at det er rart at blive hilst ved sit navn, og ikke bare med 'Hej piger' eller 'Hej drenge', når man kommer på fritidshjemmet: "Det føles bare mere rigtigt".

Vi ændrer læringsmiljøet – ikke barnet

På baggrund af Den styrkede læreplan handler den pædagogiske opgave fremadrettet om at bevæge læringsmiljøet, dvs. de voksnes refleksion, sprogbrug og handling, på måder som udvider børnenes deltagelses- og læringsmuligheder. Den helt store øvelse er, at vi samtidig skal bevæge os væk fra målsætninger om at ville have børnene til at gøre noget andet. Hvis et barn fx har svært ved at finde en plads i legefællesskaber med andre børn eller fordybe sig i en aktivitet, skal vi fokusere på og sætte mål for, hvordan vi sammen med forældrene kan rammesætte læringsmiljøet og understøtte barnets deltagelse anderledes.

4 drenge og en pige leger sammen på børnehavens legeplads. Nogle af drengene beslutter, at de vil lege brandmænd. Det bliver svært for pigen at finde en plads i legen. Selvom hun gerne vil være med, kan hverken hun eller drengene se hende i rollen som brandmand, og hun trækker sig ud af legegruppen. Pigen går hen til en pædagog og fortæller, hvad der er sket. Pædagogen foreslår pigen, at de to sammen kan lege brandbekæmpere. Pædagogen og barnet går i gang med en leg, som bliver så sjov, at de 4 andre børn også kommer til. Alle 5 vil gerne være brandbekæmpere og bliver alligevel del af en fælles leg, hvor de slukker ildebrande sammen.

"Min oplevelse er, at mine kolleger først og fremmest oplever projektet som meningsfuldt, fordi målsætningen om at se det enkelte barn frem for kønnet giver mening for langt de fleste. I dialogen med forældrene er det i høj grad med til at forebygge, at der opstår misforståelser eller gnidninger, når vi er opmærksomme på ikke at generalisere. Og det gælder ikke kun i forhold til køn men også i forhold til andre kategorier som etnicitet, religion eller social baggrund."

Ann-Mari Units-Lieberkind, ambassadør og deltager i projektets følgegruppe.

Fakta om projektet

Hvad handler projektet om?

Ligestilling i læringsmuligheder – Normkritisk kompetenceudvikling på tværs har to overordnede formål:

1. At udvide børnenes deltagelses- og læringsmuligheder for at mindske chanceulighed.
2. At afprøve en ny organisering af kompetenceudvikling på tværs af områdeinstitutioner.

Hvorfor er projektet relevant?

Som dagtilbud har vi et ansvar for at sikre alle børns alsidige læring og bidrage til et ligestillet samfund.

Det optager mange, hvordan viden om virkningsfuld praksis opnået i ét dagtilbud også kommer ud og virker i andre dagtilbud.

Projektet skaber nye erfaringer med videndeling på tværs, som andre kan lade sig inspirere af.

Hvem er deltagerne?

Alle pædagogiske medarbejdere i Børnehusene Fredensborg og Børnehusene Kokkedal i Fredensborg Kommune, i alt ca. 240 pædagoger, ledere, pædagogmedhjælpere, pædagogiske assistenter, dagplejere og studerende.

Baggrund for projektet

I 2013-15 gennemførte Børnehusene Kokkedal udviklingsprojektet *Et attraktivt arbejdsfelt for alle*, som var finansieret af Ligestillingsministeriet. Projektet udforskede bl.a. arbejdsdelinger og professionsforståelser i pædagogfaget samt normers indvirkning på medarbejdertrivsel og børns udfoldelsesrum. I 2016 blev erfaringerne herfra ført ind i samarbejdet med Børnehusene Fredensborg omkring det nye videndelingsprojekt.

Projektperiode

Projektaktiviteterne gennemføres i perioden september 2016 til december 2018.

Finansiering

Velfærds- og forskningsfonden for pædagoger og BUPL's Udviklingspulje har bidraget til projektaktiviteterne med henholdsvis 150.000 kr. og 100.000 kr. Pædagogisk Udviklingsfond har bidraget med 30.000 kr. til formidling, og FOA Nordsjælland har bidraget med 5.000 kr.

Projektaktiviteter

3-trins refleksionsforløb for alle pædagogiske medarbejdere. På 12 faggruppeopdelte hold sammensat på tværs af områder og børnehuse er der blevet arbejdet med praksisforankret udvikling af normkritiske kompetencer. Forløbet blev faciliteret af normkritisk konsulent Rikke Voergård-Olesen.

Eksperimenter i praksis. Deltagerne har mellem refleksionsseancerne gennemført eksperimenter, som har dannet afsæt for refleksion og perspektivering på refleksionsseancerne.

Lederudvikling på tværs. De daglige ledere har i hele projektperioden deltaget i et udviklingsforløb varetaget af områdelederne med fokus på nye dimensioner på ledelsesopgaven. I forløbet indgik enkelte seancer med konsulenterne Christoffer Rude, Mikael Nordmark, Claus Christensen, Rikke Voergård-Olesen og forsker Mie Plotnikof. Der er afholdt ledermøder på tværs med videndeling om ledelserfaringer og ledelsesgreb.

Ambassadører for ligestilling i læringsmuligheder. En ambassadørgruppe på tværs med repræsentanter fra alle børnehuse har fungeret som inspiratorer og guider for kollegerne og som samarbejdspartnere for de daglige ledere. Ambassadørerne har bl.a. bidraget til at kvalificere refleksionsforløbene og kollegernes individuelle eksperimenter.

Aftenmøder på tværs. Faglig inspiration, forstyrrelser og drøftelser for alle medarbejdere.

Workshop for praktikvejledere. Med afsæt i vejledernes faglige behov ifm. inddragelse af normkritik i vejledningen blev workshoppen varetaget af Jacob Graack, underviser på Københavns Professionshøjskole.

Områdebestyrelsesmøde på tværs. Der er afholdt et fælles bestyrelsesmøde med information om projektet og inddragelse af forældreperspektiver på formidling om projektet til forældregrupperne. Der er aftalt et opfølgende fælles møde i foråret 2019.

Børn på 100 måder

"I det forebyggende arbejde med børn i udsatte positioner er det vores opgave at åbne for at forstå barnet på flere måder, så de voksne omkring barnet kan få øje på flere handlemuligheder. Når vi som AKT-ledere¹ mødes med pædagoger og forældre, er det ofte fordi de professionelle oplever mulighederne som udtømte. Når vi er med til at undersøge læringsmiljøet omkring barnet, har vi ofte set, at barnet forventes at bevæge sig på en smal sti.

De måder, et barns adfærd mødes på, er bundet op på de fortællinger, man som personalegruppe har skabt omkring barnet. Når samspillet med et barn opleves problemfyldt, bliver problemet eller en diagnose ofte forklaringen på rigtig mange af barnets handlinger. Normer for passende og acceptabel adfærd i forhold til barnets køn er ofte en del af problemfortællingen. Dette er problematisk, fordi normerne kan spærre udsynet for barnets ressourcer og de pædagogiske handlemuligheder.

Hvis vi kan bevæge fortællingerne, kan vi ofte også bevæge samspillet og læringsmiljøet, så barnet tilbydes en bredere sti at gå på. Fx ved at minde om, at man med fordel kan arbejde med legefællesskaber og venskabsrelationer på tværs af køn eller understøtte et barns interesser for dans, smidighed og tegning – også når barnet er en dreng.

Efter at pædagoger og ledere har været en del af projektet, mærker vi, at de er blevet meget bedre til at parkere normer, der spærrer for udsynet, og mere nysgerrige på barnets ressourcer og interesser. På den måde har projektets budskab, om at man kan være barn på 100 måder, været med til at brede normalitetsbegrebet ud og skabe et miljø, hvor risikoen for at være forkert og blive mobbet mindkes, fordi det er okay at være forskellige."

Sidsel Holst Jensen, AKT-leder i Kokkedal, og Charlotte Kjær, AKT-leder i Fredensborg.

¹ AKT står for Adfærd, Kontakt og Trivsel. I Fredensborg Kommune er AKT-arbejdet en central del af indsatsen omkring forebyggelse, inklusion og børns ret til fællesskaber.

Normkritiske kompetencer

Normkritisk pædagogik handler om at se sammenhænge mellem de voksnes normer og børnenes trivsel, udvikling og læringsmuligheder i hverdagen. Jo flere sider af vores egen adfærd vi kan gøre til genstand for faglig refleksion, jo højere kvalitet får det pædagogiske læringsmiljø. Projektet har især fokuseret på følgende kompetenceområder:

- At kunne se forskel på personlige og professionelle normer.
- At kunne få øje på barrierer for børns læring i form af snævre kønsforståelser.
- At kunne planlægge og gennemføre målrettet normkritisk refleksion over egen praksis.

Implementeringen af et normkritisk perspektiv på den pædagogiske praksis rummer både faglige potentialer og udfordringer. 6 typer udfordringer har i særlig grad været en del af processen og den faglige udvikling:

1. *Vi er blinde for mange normer, fordi de opleves så selvfølgelige.*

Mange af medarbejdernes eksperimenter med nye måder at møde piger og drenge på har handlet om at få øje på, hvordan og hvornår normer kommer i spil. Det gør de bl.a., når børn orienterer deres valg og adfærd efter, hvad de voksne opmuntrer dem til.

2. *Vi er uvante med at anse normer som noget, vi skaber.*

Eksperimenterne har skabt erfaringer med pædagogisk planlægning og praksis, som understøtter mere inkluderende og rummelige normer for, hvad piger og drenge kan.

3. *Det kan være en lang proces at gå fra forståelse til ændret handling.*

God tid til at bearbejde indholdet i refleksionsseancerne og åbenhed omkring udfordringerne i kompetenceudviklingen har understøttet processen.

4. *Det er let at falde ind i en tænkning om, hvad vi "må" eller "ikke må" sige og gøre.*

Tænkning i fastlåste regler understøtter ikke refleksionen. Det er derfor blevet en fælles opgave at udskifte "Må vi" med "Hvad betyder det for børnene, hvis vi..."

5. *Vi har manglet et fælles fagsprog til at tale om og handle på normer og kønsforståelser.*

Et fælles fagligt og forskningsbaseret fundament er under etablering i medarbejdergrupperne, og nogle steder er der en spirende praksis omkring opfindelser af nye ord og begreber.

6. *Fokus på køn kan både overskygges af og overskygge andre pædagogiske fokusområder.*

Vi arbejder hen imod en bred opmærksomhed på fx både et normkritisk og et sprogligt eller socialt fokus. Det indebærer løbende drøftelser af, hvilken vægtning de forskellige fokusområder skal have i hvilke sammenhænge.

Kompetenceudviklingen har sigtet mod, at deltagerne skulle opnå erfaringer i praksis, som kunne skabe refleksion. Deltagernes eksperimenter har været målrettet følgende konkrete områder af praksis:

- Hvilke adfærdsformer og aktiviteter vi især opmuntrer hhv. piger og drenge til.
- Hvordan vi tiltaler piger og drenge og børn generelt.
- Hvordan vi fremstiller mænds og kvinders egenskaber og muligheder i tale og handling.
- Hvordan vi italesætter og visualiserer pigers og drenges fremtidsmuligheder.

Fremadrettede opmærksomheder

- Hvilke normkritiske kompetencer er relevante for børn i forskellige udviklingszoner?
- Hvordan justere læringsmiljøet efter børnegruppens aktuelle forudsætninger og behov?
- Inddragelse af børneperspektiver på de normkritiske greb, vi afprøver og anvender.
- Andre kategorier end køn, som kunne være relevante at fokusere normkritisk på.

"Det har været en vigtig del af projektet at skabe et trygt rum for den fælles refleksion. På refleksionsseancerne har deltagerne åbent delt deres erfaringer, forbehold og selvrefleksion med hinanden. Der har været plads til forskellige tanker og synspunkter ud fra den enkle spilleregul om, at vi skal være nysgerrige på hinandens perspektiver. Det har også været legitimt at tale om, at det er svært at skifte perspektiv og endnu sværere at ændre handlinger, som man har indøvet gennem hele livet. Det trygge rum har gjort det muligt at dele erfaringer med at håndtere et forbehold eller komme godt ud på den anden side af en frustration. I normkritisk refleksion sidder ingen inde med de vises sten, og alle har måttet finde sin egen vej ind i det. Deltagerne er blevet super gode til at hjælpe hinanden med at fokusere på, hvordan forskellige normer former børnenes deltagelses- og læringsmuligheder. For det gør de jo - uanset om vi forholder os professionelt til dem eller ej."

Rikke Voergård-Olesen, normkritisk konsulent og facilitator på refleksionsforløbet.

Videndeling på tværs

Organisering på tværs understøtter kompetenceudviklingen

Der er ikke tradition for at samarbejde omkring kompetenceudvikling på tværs af områdeinstitutioner. Projektet har gjort de mulige faglige gevinster ved at inddrage andres blikke på egen praksis til omdrejningspunkt for et samarbejde på tværs. Det ser ud til, at organiseringen af samarbejdet mellem de to områdeinstitutioner og projektets faglige tema tilsammen har genereret en særlig faglig åbenhed hos projektets deltagere. Sammenlignet med et normkritisk udviklingsprojekt, Et attraktivt arbejdsfelt for alle, som blev gennemført i Børnehusene Kokkedal i 2013-15, er kompetenceudviklingen sket mærkbart hurtigere med videndeling på tværs som ramme. Der har været en markant hurtigere accept af projektets formål, og modtagelsen af projektets formål og budskaber har været mindre forbeholden.

Ledere og ambassadører har fra projektets start indstillet sig på nysgerrighed på kollegernes praksis og erfaringer. Med et stort engagement i processen har disse centrale projektdeltagere i høj grad bidraget til en positiv modtagelse af projektet i medarbejdergrupperne.

Det er blevet bemærket af projektets følgeforsker, at de konkurrencedynamikker, der ellers ofte dukker op i relationer mellem områdeinstitutioner, har været fraværende.

Den virkningsfulde praksis smitter

Organiseringen har rammesat en fleksibel proces med vægt på læring og løbende justeringer på alle niveauer. Undervejs er der gennemført evalueringer og fortsat fundet nye anledninger til at bygge videre på og justere organiseringen med inddragelse af nye opmærksomheder og erfaringer.

Der er foretaget ændringer i struktur, indhold og aktiviteter. Der er tilføjet nye projektaktiviteter og redskaber, og der er opstået idéer til organisatoriske tiltag efter projektets afslutning.

Mange har sat aftryk på processen og opnået en følelse af ejerskab til projektet. Herunder de medarbejdere, som til daglig arbejder alene eller sammen med ganske få kolleger, og som gennem projektet er blevet del af et større refleksionsfællesskab.

De gode erfaringer, som opstod undervejs i forløbet, eller som forud for projektet var opnået i Børnehusene Kokkedal, er blevet delt, tilført nye perspektiver og videreudviklet.

Gennem den systematiske videndeling om de individuelle eksperimenter på refleksionsseancer og møder er dialog om normer blevet en del af den daglige pædagogiske praksis. Den levende videndeling på tværs af alle niveauer i de to områdeinstitutioner har skabt en kulturændring, som gør alle projektdeltagere til medskabere af en fælles referenceramme, som hele tiden udvikles og kvalificeres. Det betyder, at virkningsfuld praksis fra ét børnehus meget hurtigt kan blive delt og omsat til praksis i andre børnehuse.

Nye samarbejdsrelationer

Videndelingen på tværs giver fortsat rig anledning til erfaringsudveksling og faglig sparring på et bredt spænd af pædagogiske og ledelsesmæssige opgaver, som rækker langt ud over projektets fokusområder. Der er etableret nye givende samarbejdsrelationer, som bidrager til at kvalificere den samlede pædagogiske opgaveløsning. Deltagere på alle organisatoriske niveauer oplever det givende at hente inspiration hos hinanden og få sat egen praksis i perspektiv ved at høre om andres erfaringer og måder at gøre tingene på. Det at få respons på egne erfaringer og samtidig inspirere kolleger opleves som en stor drivkraft til egen opgaveløsning.

Fremadrettede opmærksomheder

- Videreføre et fagligt ledelsesforum på tværs af fritids- og klubtilbud i de to områder med henblik på videndeling omkring den specifikke institutionstype.
- Sikre systematisk inddragelse af nye kolleger i den normkritiske refleksion.
- Arrangere møder på tværs for ambassadørgrupperne nogle gange årligt.
- Planlægge fælles fremtidige initiativer for praktikvejledere og pædagogstuderende.
- Fastholde at områdelederne holder regelmæssige sparringsmøder.
- Drøfte potentialerne i at de to områdebestyrelser mødes på tværs fremadrettet.

Hvad har projektet givet os?

Flere nuancer i refleksionen

Medarbejdernes refleksion er blevet mere nuanceret i de større faglige fællesskaber. Der er kommet mere fokus på inddragelse af børnenes respons på aktiviteterne i den videre planlægning, hvilket bidrager til at forebygge mekanisk anvendelse af metoder. Man har bl.a. drøftet, hvornår det giver mening at lave om på tekster i sange og historier, og hvornår det giver mere mening at bevare de oprindelige formuleringer og tage en normkritisk dialog med børnene om indholdet. Man har også reflekteret over betydningen af de voksnes positioneringer.

"Vi har ændret teksten i nogle af de sange, vi synger, så de henvender sig til både piger og drenge. Vi synger fx om børnenes eget tøj i 'Se min kjole' og veksler mellem at synges 'han', 'hun' og 'den' i 'Bjørnen sover'. Ændringerne gør, at jeg lettere får børnenes opmærksomhed, og at børnene er blevet mere interesserede i teksterne. Det har også gjort mig opmærksom på, hvordan køn bliver fremhævet i mange af de sange, vi synger sammen med børnene."

Bettina Aagaard Jensen, pædagogisk medarbejder Børnehusene Kokkedal.

"Når man læser bøger op på en ny måde og fx ændrer hovedpersonens køn, kan det være en udfordring samtidig at have øje for børnenes reaktioner under højtlesningen. En kollega kan med fordel hjælpe med at spotte børnenes undren eller nysgerrighed i forhold til de ændrede rollemønstre i historierne, så vi får stillet uddybende spørgsmål til børnenes undren og får en god dialog omkring det."

Lars Lynge Ladefoged, pædagogisk medarbejder Børnehusene Fredensborg.

Øje for normers kropslige forankring

Det kan kræve stor selvovertidelse at ændre vaner, man har praktiseret hele livet. Normer for køn kan sammenlignes med normer omkring måltider, som også kan være dybt forankrede. Det er i projektet blevet legitimt at tale om, at varigheden af den tid, der går, før en ændret praksis begynder at opleves som autentisk eller naturlig, kan variere meget.

"Jeg har øvet mig på at lade børnene eksperimentere med at gurgle deres vand fra krusene, når vi spiser. Jeg er kommet så langt, at når jeg hører gurgelyden, og min arm automatisk rækker ud for at standse den, kan jeg nu nå at trække armen tilbage, inden den når at gribe fat i barnets krus."

Marianne Nielsen, pædagogisk medarbejder Børnehusene Kokkedal.

"Da børnene fra min gruppe i foråret skulle videre til børnehaven, var de meget optagede af farven på deres tallerkener. Drengene ville have blå, grønne eller sorte tallerkener, og pigerne ville have lilla, røde eller lyserøde. Da jeg fik nye små børn i gruppen, lavede jeg et eksperiment, hvor jeg prøvede at fordele tallerkenerne anderledes. De nye børn viste ingen interesse for tallerkenerne eller deres farve. Derimod var det en meget grænseoverskridende oplevelse for mig selv at give pigerne blå eller grønne og drengene lilla og lyserøde tallerkener. Det gav mig nærmest et fysisk ubehag at mikse farverne på en ny måde, og det er tankevækkende, at så lille en ting kan stikke så dybt. Det var jeg måske aldrig blevet bevidst om, hvis jeg ikke havde deltaget i refleksionsforløbet."

Marianne Larsen, pædagogisk medarbejder Børnehusene Fredensborg.

"Det har været en lang proces omkring tiltaleformer fra at have opmærksomhed på: 'Hov, jeg sagde noget kønnet' til, at jeg nu tænker over det, før jeg siger det. Jeg vælger mere reflekteret, hvad der vil virke bedst, og også hvad der vil føles autentisk for mig. Der er en proces, hvor det nye kan virke kunstigt, men på sigt opleves det nye også mere autentisk. Fx kan jeg godt sige: 'Jeg skal bruge nogle stærke børn' og stadig føle mig autentisk."

Pia Bram Møller Jørgensen, pædagogisk medarbejder Børnehusene Fredensborg.

Nye opmærksomheder omkring de unges musikvaner

Det er blevet tydeligt for medarbejderne gennem projektet, at de musikteksster, som de unge i fritidstilbud hører, tit er meget kønsstereotype og ofte også grænseoverskridende. Efter at medarbejderne er begyndt at gå i dialog med de unge om sange og tekster, er der opstået nye opmærksomheder men også oplevelsen af, at det er en kæmpe udfordring at nuancere de unges måder at forholde sig til musikken på. En del af øvelsen er at få inviteret de unge ind i et bredere spektrum af aktivitetstyper og fællesskaber.

"Jeg inviterede en gruppe drenge og piger til at vælge sange på karaoke anlægget, som de kunne synge. Alle valgte meget kønsstereotyp; pigerne kærlighedssange og drengene 'seje' rapsange. Da børnene bagefter opfordrede mig til at vælge en sang til dem, indlevede drengene sig meget i at synge en af de kærlighedssange, de ellers omtaler som 'klam' eller 'bøsset'. Da vi bagefter talte om de forskellige sange og sangvalg, hvor de sædvanlige forståelser af sangene kom frem, nævnte jeg, at det virkede som om drengene også syntes, det var sjovt at synge kærlighedssangen. De svarede: 'Ja, det er det også engang imellem - for sjov. Og nu var det jo kun os fem, der var herinde, så var det meget sjovt lige at prøve'. Det gjorde mig opmærksom på, at det er en pædagogisk udfordring at få skabt et rum, hvor børnene kan udforske musikken mere nuanceret uden at føle sig udstillet eller blive dømt på deres sangvalg."

Julie Clausøe Hemmingsen, pædagogisk medarbejder Børnehusene Kokkedal.

"Vi er blevet bedre til at ramme de unge hele vejen rundt, fordi vi er blevet bedre til at zoome ind på noget, der giver lige deltagelsesmuligheder. Fx at man kan klatre indendørs med musik til og en scene med sang ved siden af i stedet for som tidligere kun at klatre ude i skoven."

Kjeld Wawrzonek, pædagogisk medarbejder Børnehusene Fredensborg.

Ledelse af refleksionsprocesser

Ledelsesopgaven er i projektet blevet sammenlignet med orkestrering af en mangfoldighed af instrumenter og toner. Der har været fokus på lederen som tone- og taktanvisende dirigent, på lederens føling med alle dele af sit orkester og på opgaven med at skabe balance mellem kreativt tolkede toner og samklngen i de fælles fremførte "symfonier".

Udviklingen af lederrollen har både handlet om lederens egen refleksionsproces, om at engagere medarbejderne i formålene med normkritik og videndeling og om ledelse af medarbejdernes refleksionsprocesser. Lederne har som de første deltaget i refleksionsseancer og gennemført øvelser og eksperimenter. De har på egen krop mærket den proces, som medarbejderne bagefter skulle igennem. Der har været vægt på at give lederne tid til at begribe det normkritiske perspektiv og videndele med hinanden omkring perspektivets potentialer i forhold til ledelsesopgaven.

I de følgende faser har lederens føling med medarbejdernes refleksionsprocesser været en vigtig prioritering. En leder fra hver områdeinstitution har på skift deltaget på alle refleksionsseancer for de 6 hold uddannede pædagoger. Begge områdeledere har deltaget på alle hold i refleksionsforløbet for pædagogmedhjælpere, dagplejere og pædagogiske assistenter.

Alle lederne har haft en vigtig funktion med at oversætte teoretiske budskaber til hverdagsseksempler. Desuden har lederne opsamlet og videreformidlet relevante erfaringer, som er opstået på refleksionsforløbet, på møder og i hverdagen. Medarbejderes praksisfortællinger om fastlåsthed og nye erkendelser er systematisk blevet løftet op og udbredt i medarbejdergrupperne.

Fremadrettede opmærksomheder

- Fastholde en nysgerrigt undersøgende tilgang til medarbejderes og lederkollegers praksis.
- Indarbejde en ledelsespraksis, som vedholdende stiller fagligt spørgsmål til stereotype normer i alle hverdagens sammenhænge.
- Understøtte engagerede medarbejderes afgørende funktion i forandringsprocesserne.

10 virksomme ledelsesgreb

1. Vær skarp på forskellen på personlige og professionelle normer: Personlige normer er en privat sag. Normer i dagtilbud skal udvide og understøtte børnenes deltagelses- og læringsmuligheder.
2. Gør betydningen af ligestilling og normkritik nærværende i enhver tænkelig sammenhæng.
3. Synliggør den brede samfundsmæssige forandringsproces; skab koblinger til hvordan opfattelser af køn og ligestilling er i bevægelse i andre sammenhænge.
4. Fokuser på målet: Faglig refleksion, en nysgerrig omgangstone og udvikling af læringsmiljøet. Målet er ikke at finde rigtige/ forkerte svar eller opstille regler.
5. Brug praksisfortællinger til at anviser en tydelig zone for opfordret handling: Hvad forventer du, at medarbejdere og ambassadører konkret gør i hvilke sammenhænge?
6. Følg tæt op på medarbejdernes refleksion og eksperimenter; vær tilstede, vær opsøgende og nysgerrig og stil dig til rådighed med sparring.
7. Vær en god rollemodel: Del din egen refleksion, adfærdsændring og dilemmaer.
8. Skab fælles fokus på fordomme om kønsforskelle, inddrag forskning til at stille fagligt spørgsmålstegn ved disse og skab dialog om fordommernes betydning for børnene.
9. Brug humor og skab en let tone omkring den normkritiske nysgerrighed.
Tal om at normkritiske kompetencer udvikles individuelt og i forskellige tempi.

"Der praktiseres i projektet en form for refleksivitet, som ikke har et forudbestemt svar, men hvor man hele tiden er i gang med at skabe svar. Der ledes på at skabe refleksion – ikke at levere svar. Der arbejdes med at flytte sig ud fra tanken, at når man er kommet de næste skridt frem, kan man se nye ting."

Mie Plotnikof, forsker i Ledelse og organisation ved Århus Universitet og
følgforsker på projektet.

Nye vinkler på praktikvejledningen

Køn og mangfoldighed er obligatoriske temaer i pædagoguddannelsen, og det er lovpligtigt at arbejde med ligestilling i dagtilbud. Pædagogstuderende skal under praktikken sætte sig ind i, hvordan vi løfter denne opgave hos os.

Praktikvejlederne på tværs af de to områdeinstitutioner delte i sidste del af projektperioden deres erfaringer med at inddrage et normkritisk perspektiv i vejledningen af de studerende. Graden af systematik og prioriteringen af den normkritiske vinkel på vejledningen viste sig at være meget afhængig af den enkelte vejleders egen fortrolighed med perspektivet. Derfor blev det besluttet at arbejde på at udvikle en fælles ramme og tilgang, som skal klæde vejlederne bedre på til at sikre de studerende en ensartet kvalitet i vejledningen.

I samarbejde med Jacob Graack fra Københavns Professionshøjskole har praktikvejlederne udpeget udviklingspotentialer for praktikvejledningen og udvekslet idéer til fremtidige tværgående initiativer for vejledere og studerende.

Fremadrettede opmærksomheder og greb

- Tildel normkritisk refleksion status på linje med andre centrale pædagogiske opgaver.
- Tydeligt fokus på det normkritiske perspektiv i institutionens praktikbeskrivelse.
- Fælles tjekliste for hver praktiktype – hvad skal jeg som minimum nå omkring i vejledningen?
- Oversigt over obligatoriske dele af praktikken, som normkritisk opmærksomhed skal flettes ind i.
- Konkrete opgaver til de studerende med at inddrage normkritik i deres pædagogiske praksis.
- Normkritisk redskabskit med øvelser og litteratur, som de studerende kan tilbydes ad hoc.
- Fastlagte møder for praktikvejlederne med erfarings- og videndeling på tværs.
- Normkritisk praksis er ikke altid let at få øje på. Inddrag de studerende i normkritisk refleksion over hverdagssituationer og fortæl om refleksionsprocesserne bag praksis.
- Vis de studerende praksiseksempler på normers betydning for konkrete børns deltagelses- og læringsmuligheder.

”Som tidligere praktikkoordinator og underviser med et særligt fokus på køn og normkritik, så glæder det mig, at pædagogstuderende, som kommer i praktik i Fredensborg Kommune, nu får mulighed for at afprøve deres teoretiske viden fra forløbet om Køn, seksualitet og mangfoldighed i praksis. For rigtig mange studerende er det i praktikperioderne, at de får øje på mulighederne for at omsætte de faglige begreber til praktisk virkelighed, og det kræver et ekstra gå-på-mod og en særlig faglig vejledning at arbejde med ’nye’ og udfordrende faglige perspektiver som fx det normkritiske blik. De studerende bliver i praktikperioden del af en arbejdsplads, hvor der arbejdes ambitiøst med normkritik og ligestilling. Selvom der i flere kommuner er igangsat tiltag til opkvalificering af pædagogers viden om det nye KSM-forløb, er der desværre fortsat langt imellem praktiksteder, som kan tilbyde kvalificeret vejledning på dette område. Det har været interessant at se, hvordan praktikvejlederne i Fredensborg har brugt projektets fokus på normkritik til at højne kvaliteten af praktikvejledningen ved at udvikle en mere systematisk tilgang til understøttelse af de studendes faglige refleksion.”

Jacob Graack, underviser på Københavns Professionshøjskole og deltager i projektets følgegruppe.

Udviklingspotentialer og næste skridt

Den udviklingsproces, som er igangsat med *Ligestilling i læringsmuligheder – normkritisk kompetenceudvikling på tværs*, slutter ikke med projektets afrunding. Der kan hele tiden findes nye lag af refleksion og nye pædagogiske opmærksomheder. Normer vil altid spille os et fagligt puds, hvis vi ikke vedholdende reflekterer over, hvilke handlemuligheder de aktuelt fremmer eller hindrer og for hvem. Derfor skal vi finde løsninger på, hvordan vi fortsat kan sikre rum til den normkritisk reflekterende dialog og videndeling i hverdagen.

Det har været centralt i projektet, at det pædagogiske personale skulle blive fortrolige med det normkritiske perspektiv, før forældrene blev inddraget målrettet. I takt med at denne fortrolighed er opnået, er medarbejderne begyndt at inddrage forældrene gennem den daglige dialog og det løbende samarbejde omkring børnene. Områdebestyrelsernes forældrerepræsentanter har sidst i projektperioden gjort opmærksom på et ønske om bred information med forklaringer på, hvordan det normkritiske perspektiv har konkrete formål i de daglige pædagogiske aktiviteter og rutiner. Og gerne med koblinger til de kompetencer, som børnene får brug for senere i livet.

Dette vidner om, at tiden er ved at være moden til at integrere det normkritiske perspektiv i forældresamarbejdet helt på linje med alle andre pædagogiske tiltag.

Områder, der kan arbejdes videre med fremadrettet:

- Indarbejde et normkritisk perspektiv i den løbende hverdagsinformation og dokumentation til forældre.
- Overføre erfaringer fra projektet til udvikling af læringsmiljøet med andre primære fokusområder end ligestilling, fx overgange og børn i udsatte positioner.
- Etablere mere faste organisationsstrukturer til videndeling på tværs. Fx på leder- og AKT-niveau samt i forhold til praktikevejledning og ambassadørfunktioner.
- Konceptualisere projektets normkritiske metoder og ledelsesgreb til bredere videndeling.
- Afprøve videndelingsforløb omkring ligestilling i læringsmuligheder på tværs af skoler og områdeinstitutioner som overbygning på det eksisterende samarbejde omkring overgange og overlevering af viden om, hvad der virker for de enkelte børn.

Hvis du vil vide mere

www.bornehusene-kokkedal.dk

www.bornehusene-fredensborg.dk

Rapport fra Udvalget om ligestilling i dagtilbud og uddannelse. Undervisningsministeriet 2017.

Den styrkede pædagogiske læreplan. Rammer og indhold. Børne- og Socialministeriet 2018.

"Drengenhjerner og pigehjerner – eller bare børnehjerner?" Af Anna Louise Stevnhøj. I *LFS Nyt* 30.03. 2017.

Flere end to slags køn. En rapport om køn og ligestilling i børnehaven. Ligestillingsministeriet 2008.

Køn i pædagogisk praksis – inspiration og handlemuligheder. Af Kristina Avenstrup og Sine Hudecek. Dafolo 2015.

"Legepladsen er langt fra neurovidenskabens laboratorium". Af Theresa Schilhab. I *Vera* nr. 61, 2012.

"lagttagelse af børns leg i børnehaven". Af Ditte Winther-Lindqvist. Akademisk Forlag 2013.

"Følgere skaber ledere". Af Claus Christensen og Christoffer Rude. På <http://rudeconsult.dk/ledelse.html>.

"Forsker: Piger lærer tidligt, at uddannelse er den eneste redning". Af A.M. Gaonkar i *Politiken* 17. maj 2014.

"Forskning: Helt små piger tror, mænd er klogere end kvinder". Af Hanne Kokkegård. På www.dr.dk 30. januar 2017.

Filmen *Ligestilling i læringsmuligheder*, link til filmen findes på områdeinstitutionernes hjemmesider.

App'en *Normvrideren*, som er gratis tilgængelig i App Store.

Rikke Voergård-Olesens hjemmeside www.normvaerk.dk

Kontakt

Kristina Avenstrup
Børnehusene Kokkedal
krav@fredensborg.dk

Sidsel Vang
Børnehusene Fredensborg
sidv@fredensborg.dk

"Jeg er meget imponeret over niveauet af refleksivitet i projektet og overvejelserne omkring at arbejde med at tænke normkritik ind i alle mulige pædagogiske sammenhænge. Det er noget af det mest gennemførte, jeg er stødt på blandt de mange daginstitutioner, jeg har besøgt i Danmark i forbindelse med min forskning. Det arbejde, der ligger i at tænke normkritik ind i alt det man gør – og ikke som noget, der ligger ved siden af - er en ekstremt omfattende opgave. Dertil kommer, at arbejdet ser ud på alle mulige forskellige måder, alt efter hvilken kontekst projektdeltagerne er i, og jeg synes, det er spændende, at deltagerne har turdet dele deres meget forskelligartede erfaringer og oplevelser med hinanden. Det vidner om en utrolig stor modighed. Det normkritiske arbejde er svært og sårbart, fordi det rammer ind i noget meget grundlæggende og i den enkeltes privatsfære. Styrken i projektet er, at deltagerne har formået at fokusere på det professionelle mål om at tilbyde alle børn lige muligheder."

Mie Plotnikof, forsker i Ledelse og organisation ved Århus Universitet og følgeforsker på projektet.